

УДК 374:37.032

Л.Б. Паламарчук

ORCID id 0000-0002-4044-9801;

С.М. Бабійчук

ORCID id 0000-0001-6556-9351

ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ

У запропонованій статті розкрито особливості організації навчальної діяльності обдарованих дітей. Розглянуто деякі компоненти моделі навчання обдарованої молоді відомого вченого Джозефа Рензуллі — «три види збагачення навчальних програм». Висвітлено певні особливості, форми та методи активізації дослідницької діяльності обдарованих дітей, зокрема: ТРВЗ, ейдетика, проблемні запитання, побудова гіпотез. Акцентовано увагу на психологічних та фізіологічних проблемах, що виникають у обдарованих дітей як у шкільній, так і у позашкільній діяльності.

Ключові слова: дослідницька діяльність, методи, обдаровані діти, форми.

© Паламарчук Л.Б., Бабійчук С.М., 2016

Вступ. Проблема обдарованості сьогодні стає все більш актуальною. Це насамперед пов'язано з потребою суспільства у креативних творчих особистостях. Робота з обдарованими дітьми вимагає від учителів особливих методичних підходів до організації навчально-виховного процесу. Широке запровадження сучасних форм і методів, які сприяють виявленню, підтримці та розвитку обдарованості, допоможуть розкрити учнівські здібності, таланти та набуті навички дослідницької роботи, розвинути ініціативу, сформувати вміння здійснювати наукові дослідження.

Одним із головних напрямів державної політики у сфері освіти є турбота про талановиту і обдаровану молодь, її творчий, інтелектуальний і фізичний розвиток. Адже молодь — це ресурс країни, який буде окреслювати шляхи розвитку науки, інженерії, економіки тощо.

Метою статті є ознайомлення з особливостями організації навчально-виховної діяльності обдарованих дітей.

Проблема виховання талановитої молоді дуже давня та існує стільки, скільки і сама педагогіка. Посилаючись на дослідження В.О. Моляко, обдарованість — це специфічне поєднання здібностей,

інтересів і потреб, яке дає змогу виконувати певну діяльність на високому рівні (Моляко В.О., 2004, с. 5). Обдарованість як індивідуальну потенційну своєрідність здібностей людини, завдяки яким вона може досягти значних успіхів у певній галузі діяльності, визначає Н.П. Волкова (Волкова Н.П., 2007, с. 35).

Широке використання у науковій літературі терміна «обдарованість» пов'язано з періодом утвердження педагогіки та психології як окремих наук. Коренем слова «обдарованість» є «дар», тому як в українській, так і в англійській мовах це поняття має тотожне трактування — подарунок. Цим підкреслюють, що людина користується чимось таким, що їй подаровано від народження. Визнаючи існування такого дару, ми визнаємо й факт наявності індивідуальних відмінностей між особами, які сформовані під впливом не тільки зовнішнього світу та виховання, але й інших — внутрішніх чинників.

Природно, що одним із основних питань, які хвилювали вчених протягом багатьох років, була проблема генези цього дару. Більшість сучасних вітчизняних дослідників вважають, що базою обдарованості є здібності — сукупність індивідуальних психологічних особливостей, які є умо-

вою успішного, якісного виконання людиною конкретної діяльності і передбачають різницю в динаміці оволодіння потрібними для неї знаннями, навичками та вміннями. Щаблями розвитку здібностей є обдарованість, талант і геніальність. І якщо геніальність — це доля, що випадає не кожному, то здібностями і здатністю до творчості може володіти кожен.

Обдаровану особистість слід якнайшвидше виявити й цілеспрямовано впливати на розвиток творчих задатків, даних їй від природи, щоб розвинути до належного рівня творчі здібності.

Модель Джозефа Рензулі. Дж. Рензулі вважає, що кількість обдарованих дітей може бути значно більшою, ніж той відсоток, який виявляють за допомогою тестів інтелекту та досягнень. Інтелектуальні здібності є необхідною, але не достатньою умовою високих звершень. На думку вченого, існують такі здібності, які можна розвинути у широкого загалу дітей. Одна з найбільш популярних освітніх моделей навчання обдарованої молоді цього вченого — «три види збагачення навчальних програм». Перший вид збагачення допомагає ознайомити учнів з різноманітними сферами людської діяльності та предметами навчання, другий формує вміння і навички, які з часом актуалізують здібності школярів, а третій передбачає виконання творчих завдань і самостійних досліджень.

Модель Рензулі містить два компоненти: реалізаційний та організаційний. Організаційний компонент передбачає формування штату креативних працівників, визначення навчальних програм та планів, розробку методичних матеріалів, добір шкільної групи та спеціаліста зі збагаченої стратегії навчання, залучення громадськості та впровадження демократичного плану управління навчальним закладом. Реалізаційний компонент полягає у наявності інформації про всіх обдарованих учнів, методи модифікації навчального плану та навчальних програм, збагачене навчання (Полицяк Н., 2014, с. 30).

До основних стратегій навчання обдарованих дітей належать:

— прискорення, що передбачає засвоєння навчального матеріалу в інтенсивному темпі за спеціальними програмами, враховує здатність дітей швидко засвоювати навчальний матеріал;

— поглиблення, тобто більш глибоке вивчення навчальних дисциплін;

— збагачення, тобто якісно вищий рівень освіти учня із залученням міждисциплінарних зв'язків різних галузей знань. Збагачене навчання має на меті навчити учнів послуговуватись різними методами, засобами, способами і прийомами дослідницької діяльності;

— проблемність навчання, що передбачає стимулювання індивідуальності учня в умовах використання педагогами креативних методів

подання матеріалу, пошуку нових значень, альтернативних та більш глибоких інтерпретацій понять, використання дослідницьких методів у процесі навчання тощо. Зазвичай такі програми є складовими збагачених програм або самостійними тренінговими позашкільними програмами.

Формами роботи з обдарованими учнями можуть бути індивідуальні та групові заняття на уроках та в позаурочний час, факультативи, гуртки. Звичайно, навчальна інформація має доповнюватись науковими знаннями, які можуть бути одержані у процесі виконання додаткових завдань.

Методи та форми навчання обдарованих дітей. Щодо методів навчання таких учнів, то серед них мають переважати самостійні роботи пошукового і дослідницького характеру, як одні з найбільш ефективних та творчих. Дослідницька діяльність — одна з вищих форм освітньої діяльності учня. Формування дослідницьких знань та вмінь у школярів — процес складний і копіткий. Під час виконання дослідницької роботи в обдарованих учнів формуються теоретичні та практичні підходи, експериментаторські вміння, винахідницькі навички та відчуття себе активним учасником громадського життя. На думку більшості педагогів та психологів, дослідницькі роботи не тільки сприяють успішному навчанню, але й допомагають старшокласникам самоствердитися і в подальшому пов'язати життя з наукою.

Далі коротко охарактеризуємо деякі форми та методи активізації дослідницької діяльності обдарованих дітей.

Так, *ТРВЗ* (теорія розв'язання винахідницьких завдань) — методика творчості в галузі винахідництва. Головні принципи: розв'язання суперечностей, системний підхід (вміння бачити навколишній світ як систему, що складається зі складних елементів, визначити необхідний у даній ситуації потенціал). Застосування ТРВЗ: завдання (задачу, проблему) сформулювати так, щоб дійти конкретного кінцевого результату; знайти протиріччя та основну проблему; знайти ресурси; скласти список варіантів розв'язку дослідницького завдання або вирішення проблеми; критично проаналізувати кожну з ідей.

Ейдетика — методика формування ейдетичного мислення, в основі якої лежить запам'ятовування інформації через певні образи, асоціації та відчуття. В учнів розвивається уява та образне мислення.

Проблемні запитання. При вивченні певної теми у дисципліні добираються проблемні запитання, на які учень шукає відповіді самостійно, використовуючи уже сформовані знання. У запитання вкладається певна проблемна ситуація, розв'язати яку потрібно креативним, творчим способом.

Побудова гіпотез. Учні пропонують власні гіпотези для вирішення дослідницького завдання. Висловлюють свої припущення, що можуть у подальшому стати темою дослідження.

Дослідницька діяльність. Обдарована дитина, яка займається дослідженням, здатна переносити дослідницький підхід на різні сфери діяльності та застосовувати у різних ситуаціях, що підтверджує багатофункціональність, універсальність та предметність дослідницької компетентності. У фундаменті дослідницької поведінки лежить психічна потреба у пошуковій активності. Вона виступає мотивом — двигуном, який запускає і примушує працювати механізм дослідницької поведінки. У теорії мотивації дослідницької діяльності важливим є розмежування зовнішнього і внутрішнього мотивів. Особливо важливим є внутрішній пізнавальний мотив, який виникає тоді, коли пізнавальна потреба стає внутрішнім регулятором діяльності. Водночас для дослідницької діяльності значимим є і зовнішній мотив — отриманий результат, оцінений суспільством. Для оптимальної організації дослідницької діяльності потрібне поєднання зовнішніх та внутрішніх мотивів.

Індивідуальна дослідницька діяльність стимулює обдарованих учнів на рефлексивне сприйняття матеріалу, формує вміння визначати проблему, порівнювати та добирати інформаційний матеріал. Учні, засвоюючи евристичний метод здобуття знань, стають суб'єктами, наділеними дослідницькою компетентністю.

Однією з форм роботи з обдарованими учнями є Мала академія наук (МАН) України, де виховується багато талановитих учених, політиків, творчих особистостей різних галузей. Результатом копіткого навчання учнів у МАН є написання під керівництвом вчителя та/або наукового керівника дослідницької роботи, яку презентують на наукових конференціях, семінарах, круглих столах та в подальшому захищають під час конкурсної захисту МАНівських робіт.

МАН України започаткувала та продовжує реалізовувати проекти, спрямовані на створення оптимальних умов для навчання обдарованих дітей, які бажають займатися дослідницькою діяльністю. Це Всеукраїнський конкурс наукових робіт на замовлення провідних підприємств, конкурси науково-дослідницьких робіт із тих галузей науки, які мають дефіцит молодих наукових кадрів. Також розпочала діяльність Вища школа МАН, метою якої є забезпечення умов для наукових досліджень тих учнів, які вже мають достатній рівень підготовки і досягнення з певних галузей науки.

Педагогічний процес у МАН має свої особливості, які відрізняють його від звичайних уроків у школі. Насамперед плани та програми гуртків, клубів та секцій, на відміну від шкільних навчаль-

них програм, охоплюють ті галузі знань і практичної діяльності, які виходять за межі уроку, враховуючи індивідуальні інтереси та творчий потенціал (можливості) конкретних дітей.

Розвиток обдарованості учнів залежить від професійного рівня педагогів та використання креативних методів навчання. Тож у педагогічній практиці слід використовувати новітні технології навчання, які розвивають інтелектуальну, творчу, предметну та лідерську обдарованість учня. Зокрема, фахівці давно помітили, що обдаровані діти часто проживають в інтелегентних родинах, що скоріш за все пов'язано з сімейною атмосферою та родинними цінностями.

Сучасні дослідження свідчать про те, що дослідницька мотивація виявляється у формі пошукової активності, бажанні до пізнання нового, знаходженні нового у звичайному. Для визначення та виявлення обдарованості використовують різні підходи: від найпростішого спостереження до спеціально розроблених завдань різної складності.

Батьки використовують різноманітні виховні стратегії, зокрема прямого виховного впливу, коли дітям пропонуються розвиваючі ігри, задачі та вправи. Зазвичай ця стратегія дає плідні результати, але дуже часто у дитини виникає внутрішнє протиріччя. Інша категорія батьків вважає, що вчити та розвивати їхню дитину повинні спеціально для цього навчені педагоги та фахівці. Проблема цієї тактики полягає у тому, що батьки втрачають функцію провідника дитини у світ. Дехто з батьків дотримується третьої стратегії, яка полягає у наданні своїй дитині вибору — вчитися старанно чи ні, розвивати свої здібності чи ні, намагання підібрати гарну школу і при тому не контролювати розвиток здібностей (Бітянова М., 2007, с. 78). Найголовніше в таких сім'ях — атмосфера дослідницьких інтересів власне батьків (читання книг, відвідування наукових конференцій, виставок тощо). Така стратегія розвитку обдарованих дітей є однією з найефективніших.

Розвиток здібностей нерозривно пов'язують із формуванням інтересу. Більшість обдарованих дітей мають конфлікти з учителями, батьками в разі нетактовного ставлення та відсутності уваги до них або неналежного розумового навантаження. Ці діти вирізняються чудовою пам'яттю, багатим словниковим запасом, вони дуже важко переживають невдачі, часто перебувають у стресовому та навіть у депресивному стані. Прагнення обдарованої дитини довести розпочату справу до кінця нерідко сприймається дорослими як впертість, допитливість може оцінюватися як набридливність. Батькам потрібно дотримуватися індивідуального підходу до вирішення проблемних питань з дитиною.

У своїх дослідженнях М. Бітянова вказує на те, що у сфері навчання обдарованість може характе-

ризуватися низькою мотивацією, демонстративною, тривожною поведінкою, відсутністю знань з певних предметів. Причини шкільної неуспішності дослідника вбачає у стійкій фрустрації пізнавальних потреб та можливостей обдарованих дітей. Масова школа зі стандартизованою програмою гальмує дослідницький розвиток обдарованого учня та призводить до появи багатьох проблем (Бітянова М., 2007, с. 78).

Л. Холлінгоурт серед проблем, які виникають у обдарованих дітей, виділяє такі: вороже ставлення до школи (навчальна програма нудна і нецікава для обдарованих дітей); особливі ігрові інтереси (обдарованим дітям подобаються складні ігри і водночас нецікаві ті, якими захоплюються їхні однолітки); заглиблення у філософські проблеми; невідповідність між інтелектуальним, фізичним та соціальним розвитком; прагнення до досконалості (звідси відчуття незадоволеності, власної неадекватності, а також занижена самооцінка як результат прагнення до вищого); потреба в увазі дорослих (через прагнення до пізнання обдаровані діти нерідко монополізують увагу вчителів, батьків та інших дорослих) (Бурменська Г.В., Слуцький В.М., 1991, с. 138).

Висновки. Отже, учителю треба створити ситуативно-комунікативні умови для обдарованого учня не тільки на уроці, але й у позаурочний час, викликати інтерес, зацікавленість до дослідницької діяльності. Робота з обдарованими дітьми

вимагає належної змістової наповненості освіти, зорієнтованості на нову інформацію та різноманітні види дослідницької, розвиваючої та творчої діяльності. Вона під силу висококваліфікованим, небайдужим до свого предмета педагогам.

Серед методів навчання обдарованих учнів повинні переважати самостійна робота, дослідницька робота та пошуковий підхід до засвоєних знань, умінь і навичок. Контроль за їх навчанням повинен стимулювати більш глибоке вивчення, систематизацію навчального матеріалу, застосування здобутих знань у нових ситуаціях, розвиток творчих компонентів у навчанні. Домашні завдання повинні мати творчий, дослідницький характер.

Форми роботи можуть бути групові та індивідуальні як на уроках, так і в позаурочний час. Також варто використовувати факультативи, гуртки та секції. Зміст навчальної інформації має доповнюватись відомостями про наукові дослідження, які учні можуть отримати в процесі виконання додаткових завдань та відвідування бібліотек.

Вищезазначені аспекти мають бути органічно вплетеними в освітню діяльність учнів і доповнюватися позакласною та позашкільною роботою, зокрема: виконанням позанавчальних завдань, заняттями у наукових товариствах, відвідуванням гуртка або участю у тематичних масових заходах тощо.

ДЖЕРЕЛА

1. Бітянова М. Психолог у школі: зміст діяльності й технології / М. Бітянова. — К. : Главник, 2007. — 160 с.
2. Одаренные дети / [пер. с англ.] ; общ. ред. Г. Бурменской, В. Слуцкого. — М. : Прогресс, 1991. — 376 с.
3. Волкова Н. Педагогіка : навч. посіб. / Н. Волкова. — [2-ге вид., перероб., доп.]. — К. : Академвидав, 2007. — 616 с.
4. Костромцова Н. Плекаємо філологічну обдарованість / Н. Костромцова // Обдарована дитина. — 2011. — № 8. — С. 15–20.
5. Лельошкіна О. Позакласна робота як складова частина програми з обдарованими дітьми / О. Лельошкіна // Обдарована дитина. — 2009. — № 6. — С. 49–50.
6. Моляко В. Психологічна теорія творчості / В.О. Моляко // Обдарована дитина. — 2004. — № 6. — С. 2–10.
7. Полицяк Н. Моделі навчання обдарованої молоді Джозефа Рензулі / Н. Полицяк // Нова педагогічна думка. — 2014. — № 1. — С. 29–32.
8. Огнев'юк В. Філософія освіти та її місце в структурі наукових досліджень феномену освіти / В. Огнев'юк // Освітологія: Польсько-український щорічник. — 2012. — № 1. — С. 69–75.
9. Сивинська Л. Інноваційні технології в роботі з обдарованими дітьми. Розробка // Л. Сивинська // Школа (Шк. світ). — 2012. — № 2. — С. 48–51.
10. Сисоєва С. Освіта і особистість в умовах постіндустріального світу : моногр. / С. Сисоєва. — Хмельницький : ХГПА, 2008. — С. 30.
11. Юр'єва К. Модель вимірювання готовності вчителя до роботи з обдарованою особистістю в умовах мультикультурного суспільства / К. Юр'єва // Гуманітарний вісник Державного

вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». — 2009. — № 18. — С. 278–282.

12. Baudson T. Teachers' Implicit Personality Theories About the Gifted: An Experimental Approach / T. Baudson, F. Preckel // *School psychology quarterly*. — 2013. — Vol. 28. — Issue 1. — P. 37–46. — DOI: 10.1037/spq0000011

REFERENCE

1. Bitianova M. Psykholoh u shkoli: zmist diialnosti i tekhnolohii [Psychologist at School: Content of Activity and Technology] / M. Bitianova. — K. : Hlavnuk, 2007. — s. 160 (Ukrainian).
2. Odarionnyie deti [Talented Children] / G. Burmenskoi, V. Slutskogo. — M. : Progress, 1991. — s. 376 (Russian).
3. Volkova N. Pedahohika: navch. posib. [Pedagogy: Textbook] / N. Volkova. — K. : Akademvydav, 2007. — p. 616 (Ukrainian).
4. Kostromtsova N. Plekaiemo filolohichnu obdarovanist [We Charish Philological Talent] / N. Kostromtsova // *Obdarovana dytyna*. — 2011. — № 8. — p. 15–20 (Ukrainian).
5. Leloshkina O. Pozaklasna robota yak skladova chastyna prohramy z obdarovanymy ditmy [Extracurricular activities as Part of Programme for Gifted Children] / O. Leloshkina // *Obdarovana dytyna*. — 2009. — № 6. — S. 49–50 (Ukrainian).
6. Moliako V. Psykholohichna teoriia tvorchosti [Psychological Theory of Creativity] / V. Moliako // *Obdarovana dytyna*. — 2004. — № 6. — S. 2–10 (Ukrainian).
7. Polytsiak N. Modeli navchannia obdarovanoi molodi Dzhozefa Renzulli [Models of teaching Gifted Youth by Joseph Renzulli] // *Nova pedahohichna dumka*. — 2014. — № 1. — S. 29–32 (Ukrainian).
8. Ogneviuk V. Filosofii osvity ta yii mistse v strukturi naukovykh doslidzhen fenomenu osvity [Philosophy of Education and Its Place in Structure of Scientific Researches on Phenomenon of Education] / V. Ogneviuk // *Osvitoloheia: Polsko-ukrainskyi shchorichnyk*. — 2012. — № 1. — s. 69–75 (Ukrainian).
9. Syvynska L. Innovatsiini tekhnolohii v roboti z obdarovanymy ditmy [Innovative Technologies in Activity with Gifted Children] / L. Syvynska // *Shkola (Shk. svit)*. — 2012. — № 2. — S. 48–51 (Ukrainian).
10. Sysoieva S. Osvita i osobystist v umovakh postindustrialnogo svitu [Education and Personality in Terms of Post-industrial World] : monograph / S. Sysoieva. — Khmelnytskyi : HGPA, 2008. — s. 30 (Ukrainian).
11. Yurieva K. Model vymiriuvannia hotovnosti vchytelia do roboty z obdarovanoi osobystistiu v umovakh multykulturnoho suspilstva [Model of Measuring Teachers' Willingness for Work with Gifted Personality in Terms of Multicultural Society] / K. Yurieva // *Humanitarnyi visnyk Derzhavnoho vyshchoho navchalnogo zakladu «Pereiaslav-Khmelnytskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Hryhoriia Skovorody»*. — 2009. — № 18. — P. 278–282. — ORCID id 0000-0001-6403-9973 (Ukrainian).
12. Baudson T. Teachers' Implicit Personality Theories About the Gifted: An Experimental Approach / T. Baudson, F. Preckel // *School psychology quarterly*. — 2013. — Vol. 28. — Issue 1. — P. 37–46. — DOI: 10.1037/spq0000011 (English).

Паламарчук Л.Б., Бабийчук С.М.

ОСОБЕННОСТИ ОБУЧЕНИЯ ОДАРЕННЫХ ДЕТЕЙ

В предлагаемой статье раскрыты особенности организации учебной деятельности одаренных детей. Рассмотрены некоторые компоненты модели обучения одаренной молодежи известного ученого Джозефа Рензулли — «три вида обогащения учебных программ». Освещены некоторые особенности, формы и методы активизации исследовательской деятельности одаренных детей, в частности: ТРИЗ, эйдетика, проблемные вопросы, построение гипотез. Акцентировано внимание на психологических и физиологических проблемах, возникающих у одаренных детей как в школьной, так и во внешкольной деятельности.

Ключевые слова: исследовательская деятельность, методы, одаренные дети, формы.

Palamarchuk L.B., Babiichuk S.M.

PECULIARITIES OF TEACHING GIFTED CHILDREN

The peculiarities of organization of gifted children's educational activity are explored in the offered article. It is examined some components of model of teaching gifted young people by the famous American scientist Joseph Renzulli — "three types of Schoolwide Enrichment Program". It is highlighted certain features, forms and methods of activation of research activity of the gifted children, in particular: theory of the resolution

of invention-related tasks, eidetic memory, problem questions, construction of hypotheses. The various definitions of intellectual giftedness include either general high ability or specific abilities. For example, by some definitions an intellectually gifted person may have a striking talent for mathematics without equally strong language skills. In particular, interconnection between artistic or musical ability and the high academic ability usually associated with high IQ is still being explored, with some authors referring to all of those forms of high ability as "giftedness"; while other authors distinguish "giftedness" from "talent." There is still much controversy and much research on the topic of how adult performance unfolds from trait differences in childhood, and what educational and other supports best help the development of adult giftedness. Attention is accented on psychological, physiology problems that arise up for the gifted children at school as well as out-of-school education. Giftedness is frequently not evenly distributed throughout all intellectual spheres; an individual may excel in solving logic problems yet be a poor speller; another gifted individual may be able to read and write at a far above-average level yet have trouble with mathematics.

It might be possible that different types of giftedness with their own unique features as well as different types of developmental delay exist.

Key words: *research activity, methods, gifted children, forms.*

Рецензенти:

Чернуха Н.М., д. пед. наук, проф.;

Малихін О.В., д. пед. наук, проф.

Стаття надійшла до редакції 20.02.2016

Прийнято до друку 23.02.2016